

UOT:9

GEOMƏKAN VƏ AEROKOSMİK MƏLUMATLAR ƏSASINDA NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASININ ORTADAĞLIQ HİSSƏSİNİN LANDŞAFTLARINDA ANTROPOGEN TƏSİR FORMALARININ TƏDQIQI

Cəfər Məhəmməd oğlu Əliyev

Doktorant, Naxçıvan Dövlət Universiteti
Email:cefer.eliyev65@gmail.com

Xülasə: Naxçıvan Muxtar Respublikasının orta dağlıq hissəsinin landşaftlarının əsas xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, təbii landşaft demək olar ki, sıradan çıxmış, çəmən-çöllərə, bozqır-çəmənələrə, kollu-çöllərə çevrilmişdir. Yay otlaqları kimi istifadə olunan bu ərazilərin həddən artıq otarılması nəticəsində faydalı yem bitkiləri bir sıra zərərli otlarla əvəz olunmuşdur.

Aparılan tədqiqat işinin nəticəsi olaraq müəyyən edilmişdir ki, əsasən XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Naxçıvan MR-in orta dağlıq hissəsində antropogen fəaliyyət nəticəsində təbii kompleksin təmliyi pozulmuşdur. Təbii-təsərrüfat sistemlərində ekoloji tarazlığı qorumaq üçün landşaftın antropogenləşdirilməsinə nəzarət edilməlidir.

Açar sözlər: orta dağlıq, antropogen landşaft, yay otlağı, eroziya, denudasiya, degradasiya, meyillik

Qədimdən Naxçıvan Muxtar Respublikasının orta dağlıq hissəsinin landşaftlarında antropogen təsirlər nəticəsində onlar degradasiyaya uğramışdılar. Buna görə də ərazinin landşaft xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi aktual məsələdir. Orta dağlıq zona əsasən biçənək və yay otlaqlar kimi istifadə edilir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisinin 32%-ni 600-1000 m yüksəklikdə olan Arazboyu maili düzənliklər, 68 %-ni isə 1000 m-dən yüksəkdə olan alçaq, orta və yüksək dağlıq qurşağı tutur (2, s. 23).

Antropogen təsir formalarından biri də yaşayış məskənləridir. Muxtar Respublika ərazisinin əsasən orta dağlıq hissələrini 1500-2000 metr hündürlükdəki ərazilər tutur ki, bu da ümumi ərazinin 19,5% təşkil edir.

Orta dağlıq ərazidə yaşayış məntəqələrinin sayının 62 və yaxud 28.6%, əhalinin sayının 86634 və yaxud muxtar respublika üzrə 19.5% təşkil etməsi həmin ərazilərin daha çox antropogen dəyişikliyə məruz

qalmasına gətirib çıxarmışdır. Burada insan fəaliyyəti nəticəsində təbiət güclü sürətdə dəyişmişdir.

Bu hündürlük qurşağının əhatə etdiyi ərazilərdə yerləşən yaşayış məntəqələri əsasən dağ çaylarının hər iki sahili boyu ensiz zolaq şəklində yerləşdiyindən onlar ərazisinin kiçikliyinə və əhali sayının azlığına görə digər yaşayış məntəqələrindən fərqlənir.

Geoməkan və aerokosmik məlumatlar əsasında Naxçıvan Muxtar Respublikasının orta dağlıq hissəsinin landşaftının relyef-iqlim, hidrogeoloji şəraiti və torpaq-bitki örtüyü antropogen təsirlər nəticəsində əsaslı dəyişilmişdir. Alçaq və orta dağlığının arid meşə-kol kompleksləri antropogen təsirlərə daha çox məruz qalmışdır. Qeyd olunan landşaft kompleksi qədim zamanlardan bütöv meşə ilə örtülü olmuşdur. Lakin tarixi dövr ərzində Əlincəçay, Arpaçay, Ordubadçay, Parağaçay və Gilançay dərələrində olan meşələr qırılmış, onların yerində bozqır çöllər, seyrək kserofil kollu yuyulmuş dağ yamacları yaranmışdır. Landşaftların optimallaşdırılması istiqamətində aparılmış tədqiqatlara əsaslanaraq qeyd olunan kompleks daxilində mühafizə tədbirləri aparılarsa, təbii landşaftları qismən bərpa etmək olar.

Ərazidə aparılmış müşahidələr və ayrı-ayrı dövrlərə aid topoqrafik və aerosəkillərin müqayisəsi nəticəsində yay otlaq sahələrində ekoloji böhran ocaqları və onların sahəsinin dəyişməsi, dinamikası müəyyən edilmişdir.(3,s77)

Nəticə

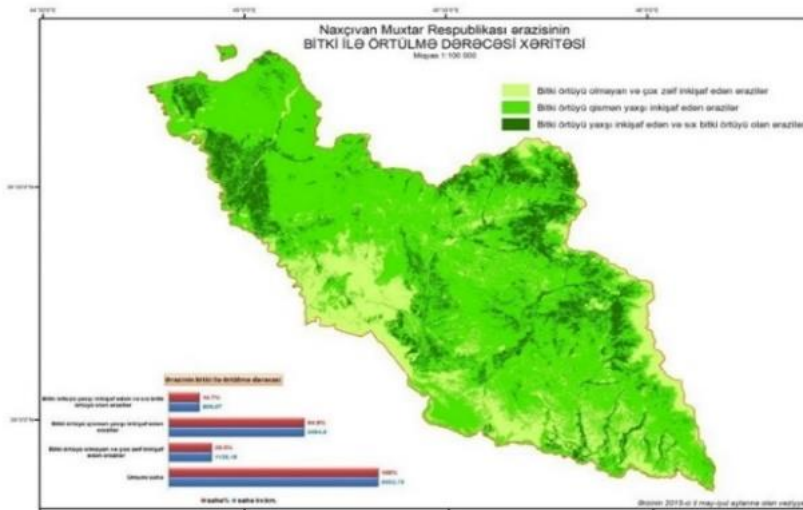
Respublikamızın bütün dağ sistemlərində yaşayış məntəqələri aşağı dağ- meşə qurşağına yaxın düzən ərazilərində yerləşdiyindən meşənin aşağı sərhədi süni olaraq yuxarı qaldırılmışdır. Bir sözlə belə deyə bilərik ki, dağ meşələrimizin yarısından çoxu antropogen təsirlər nəticəsində sıradan çıxarılmışdır. Mövcud meşələrimiz isə bu və ya digər dərəcədə deqradasiyaya məruz qalmışdır.

Landşaftın meşəsizləşdirilməsi ilə əlaqədar canlı orqanizmlər tədricən məhv edilir, bitki örtüyü və heyvanat aləminin bioloji müxtəlifliyi və bütövlüklə biosfer kasadlaşır.

Təbii yem bitkiləri yayılan əraziləri mövsümi istifadə edilən yay-qış otlaqlarından, biçənlərdən və ilboyu istifadə edilən kəndətrafi ölümlərdən ibarətdir. Hazırda Muxtar Respublika ərazisində cəmi 2 min ha-ya yaxın (Batabat ətrafında) meşə kompleksi qalmışdır. Orta dağlığın meşələri dağlıq yaylalarda çəmən-çöllərə, bozqır-çəmənlərə, kollu-çöllərə çevrilmişdir. Qeyd edilən qeyri-müntəzəm istifadə edilən komp-

lekslər hamar yamaclarda dəmyə əkinləri, biçənəklər, dik parçalanmış yamaclarda otlaqları təmsil edir.

Aerokosmik şəkillər əsasında müəyyən olunmuşdur ki, dağlıq ərazinin yay otlaqlarında səhrələşmənin əsas amili intensiv və nizamsız olaraq mal-qaranın otarılmasıdır. Heyvanların sayının normadan artıq olması, intensiv və nizamsız otarma nəticəsində otlaqlarda deqradasiya baş verməsidir. Torpaqların çim qatı dağılır, heyvanların daha sıx hərəkət etdiyi hissələr bərkiyir, cığır şəbəkəsi yaranır. Səthi axın və küləyin təsiri ilə su eroziyası və defilyasiya prosesləri baş verir və gündükdən intensivləşir. Otlaqların məhsuldarlığını yüksəltmək, torpa örtüyündən səmərəli istifadə və mühafizəsini təşkil etmək üçün sistem-siz, normadan artıq heyvan buraxılması və hədsiz otarma nizamlanmalı, otlaqlar su ilə təmin olunmalı və yem otlaqlarının toxumları əkilməlidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Bababəyli.N.S, F.İmat "Araz çay hövzəsinin yuxarı hissəsinin ekocoğrafi şəraiti" Naxçıvan 2009, səh 155
2. Babayev S.Y. "Naxçıvan Muxtar Respublikasının fiziki coğrafiyası" Bakı 1999, səh 226
3. Heydərova.R.M,P.Y.Nağıyev "Kosmosdan yerin tədqiq edilməsi".Bakı,"Oğuz Eli"- 2011,184s
4. Mehdiyev A.Ş. İsmayılov A.İ."Coğrafi informasiya sistemləri".Bakı,"Müəllim" nəşriyyatı, 2010-232s
5. Məmmədov Q.Ş. Xəlilov M.Y. «Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi» Bakı, «Elm» nəşriyyatı – 2005, 880 s.

STUDY OF ANTHROPOGENIC EFFECT FORMS IN THE LANDSCAPES OF THE MIDLAND PART OF THE NAKCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC ON THE BASE OF GEOSPATIAL AND AEROSPACE DATA

Jafar Mohammad oglu Aliyev

Summary: The main features of the landscapes of the middle mountainous parts of the Nakhchivan Autonomous Republic depend on it, the natural landscape has almost disappeared, but the middle mountainous parts have turned into deserts, steppes-meadows, bush-deserts. Summer pastures are out of order and the beneficial fodder plants of these areas have been replaced by harmful weeds.

With the help of the conducted research, it was established that the natural complexity of anthropogenic influence in the middle mountainous part of Nakhchivan Autonomous Republic, which has been managed since the second half of the XX century, has been disturbed. Control of control over anthropogenic landscape in order to preserve the ecological balance in natural-economy systems.

Key words: medium highlands, anthropogenic landscape, summer pasture, erosion, denudation, degradation, slope

ИЗУЧЕНИЕ ФОРМ АНТРОПОГЕННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ЛАНДШАФТАХ СРЕДНЕЙ ЧАСТИ НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ НА ОСНОВЕ ГЕОПРОСТРАНСТВЕННЫХ И АЭРОКОСМИЧЕСКИХ ДАННЫХ

Джафар Мохаммад оглы Алиев

Резюме: От этого зависят основные черты ландшафтов среднегорных районов Нахчыванской АР, природный ландшафт почти исчез, но среднегорные районы превратились в пустыни, степи-луга, кустарники-пустыни. Летние пастбища пришли в негодность, а полезные кормовые растения этих территорий были заменены вредными сорняками.

С помощью проведенных исследований установлено, что природный комплекс антропогенного воздействия в среднегорной части Нахчыванского АР, управляемый со второй половины XX века, нарушен. для сохранения экологического баланса в природно-хозяйственных системах.

Ключевые слова: среднегорье, антропогенный ландшафт, летнее пастбище, эрозия, денудация, деградация, склон.